

Країнознавство

Тема 1.1. Теоретичні основи країнознавства.

Країнознавство – сукупність міжгалузевих наукових досліджень, що займаються комплексним вивченням країн та регіонів, систематизують та узагальнюють дані про їхню природу і територію, геопросторові особливості, склад населення та його культуру, господарство, суспільно-політичну організацію, зовнішні відносини.

Історія виникнення.

Географія – це одна з найдавніших наук, започаткування якої пов'язане з країнознавством. Конкретні країнознавчі дослідження як в минулому, так і сучасні, незважаючи на всю різноманітність були за своєю суттю географічними характеристиками країн і регіонів.

Найдавніші описи: Геродот, Аристотель, Птоломей, в Європі 17-ти томна праця Страбона «Географія» (63р. до н.е. – 23р. н.е.), в Китаї багатотомна «Книга документів» (Шуцзін) та «Історичні записки» (Шіцзі) складені Сіма-Цянем (середина I ст. н.е.).

В середньовічній Європі: опис Китаю, Азії – Марко Поло, 1298 р. «Книга про різноманітність світу», Афанасій Нікітін «Ходіння за три моря», 1472 р.

В арабському світі: опис країн мусульманського Сходу, Індії, Південно-Східної Азії – Ібн Батута (1304-1368/1377), в Китаї описані подорожі навколо Південної Азії, Африка – Чжен Хе (1372-1433).

Початок країнознавства як науки пов'язують з виходом книг «Загальна географія» Бернарда Вареніуса (1622-1650), Амстердам. Ним були закладені основи методології географічної науки.

- геліоцентрична система Коперника
- порівняльно-описовий метод
- дуалістична концепція загального (універсального) та часткового (специфічного)
- дедуктивний (від причин до наслідків) та індуктивний (від наслідків до причин) методи.

Лише зі зростанням значення міжнародних економічних зв'язків у країнознавстві разом з географічним положенням, характером природно-господарських умов, спеціалізацією виробництва, міжнародним поділом праці, внутрішніми відмінностями в природі і господарстві досліджуються складові менталітету, національний характер, історія та культура.

Зміст країнознавства – це сукупність та системи наукових ідей, гіпотез, понять та категорій, принципів, законів та закономірностей, теорій та концепцій тощо, які адекватно відображають об'єкт та предмет дослідження. Очевидно, що в зміст країнознавства входять усі знання, нагромаджені в цій науці про:

1. Конкретні форми територіальної організації
2. Історію формування та історичні процеси.
3. Форми політичного ладу, правління, конституції.
4. Населення.
5. Господарство.
6. Соціальну сферу.
7. Культура.

Отже, країнознавство є наукою і навчальною дисципліною, яка комплексно вивчає країни і регіони світу, досліджує, систематизує й узагальнює дані про їхню природу, населення, внутрішні просторові відмінності. На сучасному етапі його розглядають як дослідження природно-історичного і соціально-економічного спрямування, тобто природу розглядають як ресурс, середовище, де проживає людина, водночас з вивченням екології. Останнім часом все більше у країнознавстві звертається увага на аналіз найважливіших проблем тих країн, з якими Україна має тісні стосунки. Також пріоритети надаються моделюванню ситуації та прогнозуванню.

Об'єктом вивчення країнознавство є країни як основні одиниці сучасної соціально-політичної організації світу, а також їх великі частини (райони, штати, області, провінції) і різні міждержавні регіональні та глобальні угруповання. **Об'єкт** країнознавства – країни як основні елементи будови світосистеми, що розвиваються в певному просторі й часі, а також їхні частини (райони) та регіональні угруповання.

Предметом країнознавства є країни і регіони світу як єдині системи, що складаються з різнорідних, але взаємопов'язаних елементів, які діють як єдине ціле на світовій політичній арені. Тобто створюється системна універсальність **предмета** країнознавство:

1. Всі сфери функціонування суспільства будь-якої країни так чи інакше тісно взаємопов'язані.
2. Цілісної картини тієї чи іншої держави або регіону при вилученні (нехтуванні) того чи іншого її елементу (сфери, регіону) отримати неможливо.
3. Велике значення має взаєморозміщення (взаєморозташування) країн і регіонів стосовно одне одного у географічному (геополітичному) просторі.
4. Країни і міждержавні утворення існують у часі, який разом з простором визначають буття людей, народів і суспільства.
5. Будь-яка система (країна) складається з підсистеми нижчого ієрархічного рівня (структур, поєднань, утворень, комплексів, формувань). До них належать переважно територіально- управлінські системи (штати, губернії, області, провінції).
6. Функціонування територіальних утворень (країн і регіонів) відбувається як постійна і перманентна зміна їх станів унаслідок як внутрішньої взаємодії елементів, так і взаємодії з довкіллям.

Принципами сучасного країнознавства є територіальний, комплексний, конкретність (у поєднанні з глобальністю), гуманістичний, екологічний.

Територіальний – (регіональний) полягає в тому, що в межах певної країни (регіону) виникає специфічна єдність і взаємодія природи, людини (суспільства) та її діяльність. Країна, як правило, є геопросторовим утворенням взаємопов'язаних компонентів і процесів, якому притаманна відносна системна цілісність (але не закритість). Звідси полягає необхідність комплексного дослідження існуючого системного утворення, що базується на глибокому аналізі особливостей формування та функціонування у ньому явищ і процесів.

Комплексність – всебічне вивчення конкретних територій (регіонів). Історично, класичне країнознавство так і підходило до характеристики країн і регіонів. Проте за сучасних умов виникає необхідність доповнити дослідження **глобальністю**. Тобто обов'язковим зіставленням регіональних, національних та інших процесів у країні зі станом світової системи в цілому, оскільки за умов інформаційно-технологічної революції процеси та закономірності світового господарства стають визначальними щодо системи нижчих ієрархічних рівнів.

Гуманістичний – передбачає всебічне висвітлення у країнознавстві ролі людини, умов і якості життя населення, стану культури й рівня суспільної організації народу.

Екологічний - проблеми, пов'язані з захистом природи, раціональне природокористування, оптимізація, збалансованість розвитку країни.

Закономірності й принципи країнознавства.

Законами можна вважати відношення найзагальніші, які притаманні великим групам явищ. Часткові або специфічні, характерні для певних наукових напрямків можна вважати закономірностями. Звідси країнознавство розвивається у своєму розвитку на загальних законах буття, які мають у цій науці свої закономірності.

Закономірності не є абсолютно незмінними в просторі. Вони є об'єктивним відношенням, які не залежать від волі людей, але їх реалізація в суспільстві можлива лише в процесі людської діяльності і тій чи іншій сфері життя певної країни або міждержавних відносин. У цьому головна відмінність суспільних законів від природних. Пізнання й ефективне практичне застосування суспільних закономірностей дає змогу якнайкраще функціонувати країні на політичній карті світу, регіонально взаємодіяти з іншими державами. Тому ті країни, де уряди здійснюють оптимальну внутрішню і зовнішню політику, що ґрунтується на пізнанні закономірностей внутрішньої і зовнішньої організації держави - процвітають. У протилежному випадку країна, яка має всі об'єктивні умови для успішного розвитку, але має непрофесійне або злочинне керівництво, перебуває в перманентній соціально-економічній кризі.

Саме країнознавство розробляє закономірності розвитку держав:

Закономірність неминучого розпаду імперії. За цією закономірністю будь-яка багатонаціональна імперія неминуче приречена на розпад. За С.Рожко, імперія на початку свого існування зростає поступово. З часом територіальна експансія стає все стрімкішою. Згодом темпи загарбання нових територій, народів і країн уповільнюються. На цій стадії імперія досягає стану свого насичення і втрачає стабільність.

Після гострої кризи імперія починає розпадатися, але можливе її короткочасне відновлення. Врешті-решт імперія остаточно і назавжди розпадається з утворенням нових держав: римська, османська, британська, Радянський Союз.

Закономірність зростання кількості країн на політичній карті світу. Полягає у поступовому збільшенні кількості незалежних держав. Підтвердження: у XIX ст.. у світі було близько 50 країн, з часом їх чисельність зростала, на сьогодні – більше двохсот. Кількість їх зростатиме. У світі існують багатонаціональні держави – Російська Федерація, Індія, США, Африка (колоніальні країни створили тут штучні кордони, які розділили народи і племена. Завершення формування націй приведе до радикальних змін на політичній карті цього материка).

Закономірності створення національних держав. Полягає у нездоланному бажанні держав будь-якої нації створити незалежну державу. З цією метою нація мобілізується, що веде до перманентних воїн (курди).

Так як на сучасній політичній карті більше 200 держав, то народів налічується – 5000. Можна прогнозувати у XXI ст.. загострення національно-визвольної боротьби, так як жодна нація не може повністю самореалізуватися.

Закономірність геополітичного маятника історії. Або закономірність історичної справедливості. Тобто через деякий час починається відродження знищених, захоплених, сплюндрованих національних держав і створення ними цивілізацій і культур. Це не стосується багатонаціональних імперій, а саме національних утворень, які існували в минулому. Наприклад, США, де Мексиканці заселяють захоплені цією країною у Мексики штати, назавжди ніби то знищені індіанські племена починають відвойовувати позиції, у Росії починають відроджуватися завойовані народи.

Ці принципи є мінливими і суперечать один одному. Існують подвійні стандарти. Одне і те ж саме явище оцінюється по різному державами. Наприклад, принцип національно-державної самовизначеності народів суперечить конвенції непорушності кордонів 1975 р. Тому одні називають боротьбу народів визвольною, інші – тероризмом.